

LES UNITATS TERRITORIALS BÀSIQUES ALS PAÏSOS CATALANS

per JOHN REBAGLIATO ·
Llicenciat en Lletres

Sempre que es tracta d'estructurar territorialment una àrea predeterminada (estat, nació, regió) aquesta estructuració, que sol tenir finalitats administratives (o polítiques, o merament estadístiques), ve imposada de dalt estant. El polític se sol fer assessorar de persones que considera bones coneixedores del país i, modernament, especialistes en algun aspecte determinat: historiadors o juristes, geògrafs físics o botànics, avui més aviat economistes o sociòlegs, quan no són enginyers, industrials o comerciants. El resultat n'és una estructura territorial derivada a l'Occident europeu de la feudal i àdhuc de la romana, una estructura derivada de les conquestes hidrogràfiques o els paisatges vegetals, de les polaritats econòmiques o les comunitats socials. De vegades hom ha sabut conjuminar sàviament factors diversos i ha construït un reticulat territorial racional i regular que sembla convincent. Però a l'hora d'aplicar-lo sorgeixen les dificultats: els tècnics se sorprenen que els interessats protestin, sobretot a la perifèria de les demarcacions, perquè hom els ha enquistats en aquesta demarcació i no en aquella o en una altra d'intermèdia que tenia prou mèrits per a un reconeixement oficial.

Afortunadament avui ningú no s'admira que els governats vulguin intervenir en l'elecció dels seus governants i exigeixin que siguin del país, per naixença o per lliure adopció —no som només els catalans quan reclamem bisbes catalans, els contestataris. En canvi molta gent continua trobant estrany que els habitants d'un poble vulguin ésser incorporats en una comarca —ja deixo de banda les províncies o departaments— distinta d'aquella a la qual han estat assignats, fins i tot si la comarca volguda manca de reconeixement administratiu.

Hom pot objectar que el respecte de la llibertat popular pot no ésser més que una façana demagògica sense utilitat administrativa: els tècnics, que coneixen els problemes d'alt nivell, poden resoldre molt més bé que no pas uns pagesos o artesans de mires estretament locals les dificultats d'una estructuració territorial. Però l'objecció no sembla prou fonamentada. D'una banda els tècnics d'alt nivell senten sovint repugnància pels problemes de detall, intrascendents i sense un prestigi compensador. D'altra banda, encara que —hipòtesi pràcticament impossible— arribessin a resultats completament idèn-

tics els tècnics damunt un mapa i els vilatans i terrassans amb un coneixement exhaustiu del terreny, aquests, segons el psicòleg que tots portem dintre, acceptarien més de grat unes circumscripcions suggerides per ells, que les mateixes circumscripcions imposades sense consultar-los; i hi col·laborarien més eficaçment.

Més sòlida ens semblaria l'objecció que, partint, com en part l'anterior, de les maneres de veure-ho localistes que solen tenir les persones que manquen de coneixements especialitzats en la matèria, cal restar valor a les seves respostes quan es tracta d'escollir, per exemple, un centre supraregional. Precisament perquè aleshores manquen d'aquell coneixement directe que és tan valuós en els primers estadis. Per això creiem que aquesta consulta popular —que es podria mantenir a un nivell d'enquesta municipal— s'hauria de centrar en les unitats territorials mínimes part damunt el municipi. I són aquestes unitats territorials mínimes les que haurien d'ésser recercades i definides com a elements bàsics del territori permanentment habitat d'un país.

PER QUIN FACTOR CAL DECANTAR-SE

L'enquesta, com totes les enquestes, ha d'ésser ben concreta. El municipi enquestat ha de veure clar que no se li demana la unitat paisatgística —rocam, mantell vegetal— en què se sent comprès, sinó la comunitat humana. Però tampoc una unitat imposada per demarcacions històriques —jurisdiccions senyoriales, vegueries, corregiments—, o actuals partit judicial, jutjat comarcal, arxiprestat, «Hermandad de labradores y ganaderos», en territori espanyol. Tot això i més (xarxa i serveis de transports i comunicacions) ja ho sap per altres conductes l'enquestador i farà bé de prendre-ho en compte. Allò que l'interessa per damunt de tot són les unitats socials mínimes, el conjunt de pobles amb relacions estretes de veïnatge i que tenen o menen terres els uns en els termes dels altres, que hi emigren per matrimoni o per establir-hi, que s'ajuden en les feines agrícoles o en altres, que s'apleguen per a esbarjos i espectacles o celebracions periòdiques, que tenen consciència de parlar igual, és a dir, el mateix subdialecte i un vocabulari idèntic, de donar el mateix nom als accidents topogràfics, i fins de dur uns cognoms repetits...

Ara bé, totes aquestes relacions socials —i d'altres referents a l'ensenyament i la cultura o a la medicina i camps afins, posem per cas— són molt difícils de cartografiar en l'estat actual de la nostra descoberta del país, i sovint impossibles per manca de precisió en les apreciacions. Si fos possible de dibuixar isolínies que encerlessin els pobles arrencats segons els diferents aspectes socials, trobaríem que difícilment n'hi hauria dues de coincidents. Cal optar per un dels aspectes.

Aquesta opció fa quaranta anys que és presa. La Ponència per a la Divisió Territorial de la Generalitat va llençar una enquesta als ajuntaments del Principat, on hom demanava la comarca a la qual pertanyien, el mercat principal i els mercats secundaris, convençuda que la mateixa geografia els havia creats. Catorze anys després, el professor Casas Torres organitzava amb una altra finalitat, una enquesta de mercats similar als municipis d'Aragó (i així els de parla catalana que s'hi inclouen administrativament), i després als del País Valencià. Es tracta, doncs, d'una opció econòmica concreta, la del mercat principal, de-

nominació ambigua que cal considerar a la base de no poques respostes sorprenents. Mercat principal no vol dir més important que un altre, vol dir mercat al qual hom acut amb la freqüència màxima, generalment setmanal, el que la *Gran Enciclopèdia Catalana* en diu «mercat agrícola més proper» i que potser podria dirse «mercat primari». La unitat territorial bàsica fóra, doncs, la del conjunt de pobles que acuden al mateix mercat com a primari.

Això ja és força concret, però no prou general: de les terres catalanes manquen d'enquesta completa les Illes i les contrades sota sobirania no espanyola. Pel que fa a les Balears, hom s'havia fet la il·lusió de posseir una enquesta adequada, la del Consell Nacional de Cambres d'Indústria, Comerç i Navegació per a elaborar l'*Atlas Comercial de España*. Malauradament el que l'*Atlas* cartografia és més aviat el gran comerç majorista i d'articles no indispensables, els més interessants per a deduir-se la capacitat de compra. Resta el recurs, ja seguit, d'emprar el mètode teòric de Reilly, segons el qual per a efectes comparatius, l'atracció comercial és directament proporcional al nombre d'habitants del centre atraient i inversament proporcional al quadrat de la distància respecte del centre atret.

ESTABLIMENT DEL CENTRE I DELIMITACIÓ DE LA PERIFÈRIA

Ni caldria insistir que el centre ha d'ésser un mercat agrari, però no estrictament local, per més important que sigui com a consumidor, sinó un mercat distribuïdor, per dèbil que sigui la seva irradiació directa. Tot i que parlem del sistema més senzill de nuclearització territorial espontània, no deixa de presentar dificultats. La més greu és que les dades no davallin al nivell de nucli de població, car sovint, en tocoms poc poblats com solen ésser els d'indiferenciació comercial, els municipis estan poc integrats i els interessos de llurs nuclis components poden ésser contraposats. A escala municipal, els municipis que declaren mercat propi, si és local, són adscrits al mercat immediatament superior vers el qual basculen; els que declaren assistir a més d'un mercat forà com a primari, són adscrits a cada un d'ells si no és possible de rompre'n la indeterminació; els que declaren no assistir a cap, o només a un d'allunyat, o donen una resposta aberrant, cal determinar-los mitjançant el mètode Reilly aplicat a totes i cada una de les direccions possibles per carretera o per ferrocarril. Cert que els corrents d'intercanvi deuen ésser mínims en tals casos, però la solució eclèctica de deixar àrees en blanc, tot i responent millor a la realitat observable, prescindeix massa de la realitat «raonable» que sol acabar imposant-se, i d'altra banda deixa fora de la informació econòmica de més volada, la d'àrees més extenses, que admeten una planificació, fragments del territori del país.

RODALIA I RODAL

¿I com anomenaren la unitat territorial bàsica així delimitada? El terme comarca fou definit administrativament per la Ponència de la Divisió Territorial, i fóra vàlid el de *subcomarca* o *sotscomarca* per al que és, en definitiva, una subdivisió? Creiem que no, per tal com sotscomarca pressuposa una par-

ticipació en les característiques de la comarca, i la comarca, com a unitat administrativa completa, presenta unes afinitats socials més generals que les econòmiques, i, subsidiàriament, unes altres de fisiogràfiques o d'històriques. A més el cap comarcal requereix una vocació i una capacitat de serveis superiors i més complexos que els comercials mínims que requereix un mercat primari per al qual no preconitzem cap funció administrativa, cap delegat al seu front. La unitat territorial mínima s'hauria d'haver establert ja espontàniament com una comunitat de serveis, compartits entre diferents municipis o servint-se els altres municipis del d'un que tingués els serveis municipals —en principi, no calen a nivell superior— complets i d'eficiència reconeguda. D'altra banda, encara, la comarca actual, bastida amb unes altres finalitats, i una vegada més, de dalt a baix (opinió potser inexacta, però corrent en mants indrets), sovint no coincidirà amb una addició d'unitats mínimes, algunes de les quals bascularan i es migpartiran entre comarques distintes.

El terme *contrada* deu fer relació a lloc d'encontre. Però avui, o bé s'oposa a vila o poble com s'hi oposa camp, sentit que no ens interessa perquè el mercat és justament el centre del territori; o bé aporta connotacions paisatgístiques que no fan al cas. En canvi, *rodalia* ha anat evolucionant d'un sentit molt restringit (la *rodalia de Corbera* dins la Barcelona vella), a un altre d'ampli acceptat pels geògrafs més exigents (*rodalia de Benavarri* anomena Ll. Solé i Sabarís —a la *Geografia de Catalunya* en curs de publicació— el sector central de la Baixa Ribagorça).

L'etimologia a partir de roda, que vol dir equidistància del mercat, i la naturalitat de l'adjectiu *rodal*, mercat rodal, ens inclinen, sense despreciar-ne d'altres de possibles, vers aquesta denominació.

JA HO TENIM

Les pàgines anteriors poden fer pensar en una hipotètica possibilitat de conèixer els mercats rodals dels Països Catalans. Per excepció ens trobem davant un coneixement ja existent. J. Soler i Ribes, lúcidament conscient d'un problema que, per la seva dedicació, tocava cada dia, s'ha lliurat pacientment a despullar les enquestes esmentades, havent tingut accés a les respostes originals (en el cas de l'enquesta sobre el País Valencià); a sistematitzar-ne i cartografiar-ne els resultats, a esmenar-ne les desviacions i emplenar-ne les llacunes per informació directa o pel mètode Reilly, a puntuar i estudiar cada mercat sota un punt de vista *funcional* (si és regional, comarcal, rodal o simplement local, amb dotze subdivisions), i *potencial* o intensiu (capacitat o potència econòmica del mercat). La *Gran Enciclopèdia Catalana* ha pogut comptar, per a cada comarca o municipi apareguts fins ara (finals de la lletra B), amb els quadres mercadològics de Soler i Ribes; i *L'estructura econòmica del País Valencià* conté, molt extractat, un estudi exhaustiu del mateix autor, del nivell supraregional (València) fins al comarcal.

L'avinentsa de l'homenatge al Mestre dels nostres geògrafs, PAU VILA, en assolir, en plena febre creadora, la gloriosa norantena, ens ha induït a demanar al mercadòleg esmentat la relació, amb la irradiació i la valoració íntegres dels mercats primaris dels nostres Països. Ens ha semblat que podria constituir un homenatge adient a qui, el mateix any 1931 en què era divulgat el

mètode Reilly, dirigia, com a *geògraf humà*, la Ponència de la Divisió Territorial de Catalunya, que aplicava ja damunt el terreny uns procediments que tot just el Món Occidental sancionava en un pla teòric. Llàstima que la limitació d'espai i de temps de la MISCEL·LANIA permeti de donar només un extracte tan comprimit que sembla un tast, del treball de Soler i Riber, que voldríem veure divulgat i estudiat, per a projectar-lo damunt les noves enquestes que caldria fer.